

Furcsa kaptár

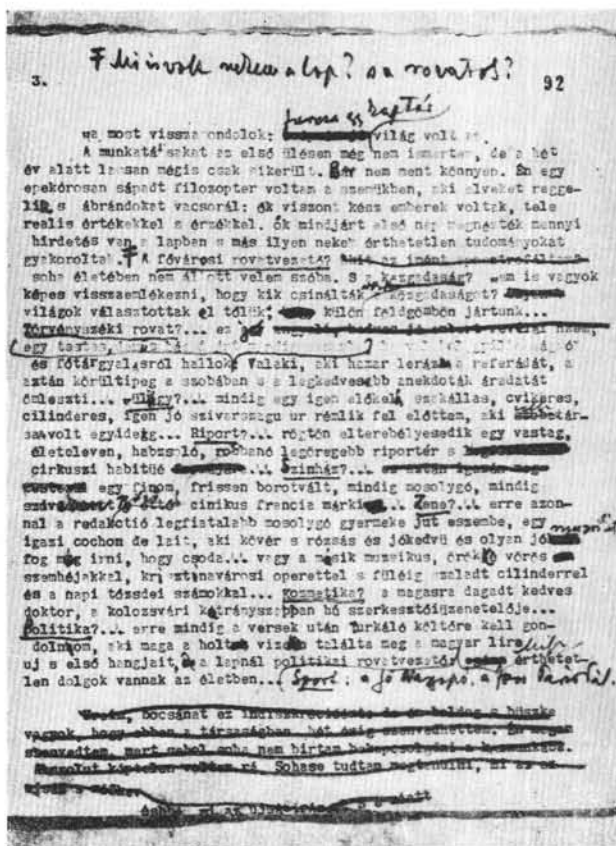
(Móricz Zsigmond emlékezése Az Újságnál eltöltött éveire és Elek Artúrra)

PAPP IVÁNNÉ

A *Nyugat* kezdeteire emlékezve azt mondja Móricz: „Különös együttes volt ... jó garázs volt az a régi Nyugat. Csak jó kocsikat vettek fel s azok futhattak, amerre akartak. Finom repülőtér: a gépek felszállva arra mehettek, amerre akartak, ki nyugatra, ki keletre.”¹

Az *Újságnál* eltöltött éveire emlékezve pedig így ír: „Furcsa egy kaptár volt az.” Furcsa volt bizony, a puritán s félszeg vidéki fiatalembernek az a zsibongó, mozgalmas világ — de keserves, soha el nem felejthetően megalázó élet volt ez neki. Ma már ismerjük azt a kézírásos füzetét², mely megmutatja: nemcsak a szemé, biztosan rajzoló keze is készen állt már 1905-ben is, mikor ezt a kaptárvilágot először megírja. A görcsösen kínlódó fiatal írójelölt minden sikertelensége csak látszat: megvan már benne, az íróban, minden későbbi kvalitása, „néz, rögzít, ítél.”³ S mintahogy később egy magát elemző levelében is pontosan rátapint művészetének egyik titokzatos erejére: „valóban, én azt hiszem, nincs is egyéb, mint a legelső meglátás.”⁴

Ismeretes hát, milyen lélekkel élte le azt a keserves hét esztendőt, mely *Kozma* Andor támogatásával kezdődött 1902-ben s tartott 1909-ig, mikor a *Hét krajcár* sikerére felmondólevelét Móricz megírta. Ez az „élhetetlen, ... senkivel nem mulató, senkivel nem barátkozó fiatal tag ... legfeljebb mindenbe belehallgat, de bele nem szólna semmibe, semmiért. Aki felől mindenki biztonságban érzi magát: előtte beszélhetünk! S aki hazamegy, leül az íróasztalához és szétszedi az egész lapot, a szerkezetét, céljait, szolgálata módját. Szételemzi a lap primadonnáit, a stílusukon át belenéz a veséjükbe és ítél felettük.”⁵ Nem tudhatjuk, gimnazista öccsével, Miklóssal — kit néha bevont munkájába, ha sok megválaszolandó levél gyűlt össze — beszélt-e valaha is fiatal újságírókora sok sikertelenségéről. Hiszen ő, Zsigmond, volt az egész család bizodalma, fizetésével és írói reményeivel, elismert elsőszülöttje a Móricz-családnak. Móricz Miklós idős korában mégis megérzi, milyen keserves esztendők lehettek ezek; az elemzéseket tartalmazó füzet bemutatása alkalmából így sóhajt fel: „Milyen árva lehetett ott!” Vagy talán beszélt is később Móricz Zsigmond minderről az öccsének, már a sikeres író megbocsátó mosolyával, megbocsátó mosollyal saját sikertelenségei s még inkább sürgő-forgó, őt semmibe vevő környezete irányában. Az bizonyos, hogy bátyjának más ilyen jellegű írását Móricz Miklós nem ismerte, csak az 1905-ös füzetet. Nyugodtan írhatta le: „ilyen természetű írása nincs több s ezt a fiókjában hagyta.”⁶

Hasonlóan fiókjában maradt volna egy másik, érettebb, s hasonlóan mind ez ideig nem ismert írás, visszatekintés *Az Újságnál* eltöltött évekre. A fiatal Móríz első kritikusa, hosszú éveken át hűséges barátja, *Elek Artúr* őrizte meg ezt a kéziratot. 1926. február 26-ra, az ötvenéves Elek Artúr ünneplésére készültek e sorok, közös ifjúságukra emlékezve. Köszöntőnek furcsa, emlékező írásnak páratlan, derűs hangjával és eleven fájdalommal, a régi barát iránti igaz szeretetével. Elek Artúr írói életének dokumentumai közt helyezte el Móríz írását. Hagyatékával — melyet öngyilkossága előtt gondosan, tárgy szerint rendezett — került be, jóval később, többszörös áttételek után az Országos Széchényi Könyvtár

Kézirattárába.⁷ Móríz írása saját maga készítette, sietős gépirat, az emlékezés hevében egybeírt össze nem tartozó szavakkal, bőséges autográf ceruzajavítással. Amit — felolvasás során — ki akart emelni, piros jellel is ellátta. Aláírás nincs, utóbb Elek Artúr jegyezte rá Móríz Zsigmond nevét, s az írás időpontját is utólag rekonstruálta, születésének évéhez hozzáadva ötvenet.

Szép írás, szándékoltan keretezve Atlantis névvel; Atlantis a szerkesztőség elsüllyedt világa s Atlantis a mindig múlttá váló élet, minden percünk, mert „elfeled az ember mindent, de szívdobbanások visszahozzák a jó perceket.” E jó perceket a tenger keserűségben akkor, kezdőkorában is, később is gyakran, a köszöntő írás idejében is az értő barátoknak köszönhette az író.

Szavai nyomán látjuk az első szerkesztőségi ülést, melyre — késve — megérkezett, látjuk a szerkesztőség neves, névtelen s meg nem nevezett tagjait, érzékeljük e kaptár atmoszféráját. De legfőképpen érezzük a fiatal Móríz árvaságát e nyüzsgésben, keserves érzéseit, melyekkel végigszenvedte, mint húsz év múlva is mondja, e hét esztendő. Nem lehet véletlen, hogy eleven fájdalom érzetetésére *Vajda János* szavait, képét használja: csak az emlékezet tündértávan villan fel Atlantis hatványú képe. Hiteles a — mutatis mutandis — idézet, mert hiteles az ér-

zés: a művész fájdalma nem kisebb a szerelmes fájdalmánál. Eltűnt ez az Atlantis „hangyanyüzsgésével, előlegeivel, reménytelen tárcaközlési reményeivel” — s mert a fájdalom oly mérhetetlen volt, végtelen az öröm is, hogy véglegesen elmúlt ez az idő. Az írásból csak úgy árad az őszinte megkönnyebbülés, több évtizeddel a sikertelenség megalázó évei után. Örül, hogy eltűnt ez a világ „egy pillanat alatt” „úgy, ahogy volt”, idegenszerű fényével, „pálmaival és palotáival”, sok buktatójával, „zordon szirtjeivel”, „egy pillanat alatt eltűnt a tenger fenekén”, ismétli. „Eltűnt 17 évvel ezelőtt — nem győzi elégszer leírni — abban a pillanatban, ahogy felmondó levelemet megírtam Gajári Ödönhöz.” Ezt a levelet, 1909-ből, sajnos, nem ismerjük. Az időpontot viszont ismerjük: „ma Gajárinak írt ajánlott levélben fölmondottam azonnalra” — írja Elek Artúrhoz 1909. szept. 21-én.”⁸ Ez a levél tette szabaddá az addig helyét nem lelő ifjú Móríczt Zsigmondot. A hét hosszú év szorongásai még sokáig éltek az íróban, félelem az elkéséstől, valami kellemetlen következményekkel járó feledékenységtől még esztendőik múltán is kínozza — rosszat álmodva *Az Újság* szerkesztőségi ügyeiről riad fel még később is. A másik íráshoz hasonlóan máig rejtek-életét élő köszöntő hűségese adja a szenvedések s szorongások, majd a megkönnyebbülés hullámmzó érzésviharait.

Az 1905-ből való füzetben eleméz, ízekre szed, analizál mindent az ifjú Móríczt: *Az Újság* szerkesztőségének egész munkájától az egyes újságírók emberi s mesterségbeli tulajdonságaiig.

Most, évtizedekkel később, negyvenhét éves fővel — de ahogy ő érzi, — „most, az emberi kor alkonyán”, összegez sok eleven részletből egy nagy mozaikot. Arra törekszik, hogy a baráti ünneplő társaságnak (de főképp magamagának) „az egész képet szintetikusán felépítse.” E kép az egyes tagokat illetően sem külső, sem belső ábrázolás tekintetében nem lehet mindig hízelgő, hiszen hiteles. Hogy élet vegye a kemény rajznak, a szerkesztőség tagjainak bemutatása után azt mondja Móríczt: „én boldog és büszke vagyok, hogy ebben a társaságban hét évig szenvedhettem. Én magam szenvedtem, mert sehol soha nem bírtam bekapcsolódni a közmunkába. Abszolút képtelen voltam rá. Sohasem tudtam megtanulni, mi az újság, s még kevésbé, mi az újságírás.”

Ezt így végül nem találja elég pontosnak, árnyalatokban finomítja, hol tompítja, hol még élesebbé teszi szavait:

„... én nagyon örülök, hogy ez urak közt hét évet átszenvedhettem. Sajnos, szenvedtem, ezt nem tagadhatom, de tisztán csak én voltam az oka, mert még olyan antitalentum nem került redakcióba, mint én. S emiatt bizony egy kicsit nagyon is mint kívülálló szerepeltem végig.”

Hogy mennyire fájhatott az ötvenedik évéhez közeledő Mórícznak ez az emlék, a javítgatás módján s gondján itt is, de más helyeken is lemérhetjük. Egyik mondatát: „Ha most visszagondolok, szép és jó világ volt az” — sokallja, javítja: „... furcsa egy kaptár világ volt az.”

Az eddigiekben is gúnyolta saját életteret, tréfálkozni látszik: „addig örült könyvtárember voltam”, „... ilyen kvalitásokkal éltem hét évig egy társadalom kebelében”. Egy szava mégis elárulja, talán nem az volt, aminek környezete látta: „én egy epekörosan sápadt filozopter voltam a szemükben.” Megjegyzzi az egyik, névvel nem jelölt vezető újságíróról szólva: „soha életében nem állott velem szóba.”

Saját egykori magának a szerkesztőségi társak szemében tükröző képét remek érzékkel adva, a „lelki nyomor és kétségbeesés” soká fájt érzékeltetése, ez mind-

mind arra jó, hogy a környezetből — mely művelt a maga módján, de más és nem feltétlenül jóindulatú — kiemelkedjék egy kivételes újságíró egyéniség alakja s emberi magatartása. „Nem is bírtam volna ki, ha még valaki nem lett volna...” Itt következik Elek Artúr szép és gazdagon árnyalt jellemzése, éppoly igaz emberismeretre, mint biztos ábrázolásra valló remek portréja.

Irodalomtörténeti és morális tisztánlátással vált át az addigi baráti emlékezés komolyabb hangba — s itt jelölte meg Móricz piros ceruzával a maga részére a kéziratot: „ha Elek Artúr... évtizedeken át névtelen sorokban öntötte-árasztotta szét a lelkében felgyűlt kincseket: annak bizonyára megvan az istenrendelte oka. De azzal nem lett kisebb az ő becse... áldott minden gyertyaszál, mely önmagát emésztve ad világosságot az éjszakában a vergődő lelkeknek.”

Végül ez a szép emlékezés és köszöntés mégsem hangzott el. A vacsora másnapján írja: „... az este megvolt az Elek vacsora; képzelje, nem olvastam fel. Ah, nem arra való vagyok én.”⁹

Talán Elek Artúr ismert szerénysége találta túlzóknak Móricz róla írt sorait, — talán Móricz maga érezte még mindig indiszkréciónak, hogy meglátta s megfigyelte ő, a sikertelen kezdő, benfentes társait? Nem tudjuk. De hála Elek Artúr-nak, ki sok tudománya mellett „embereket megbecsülni... igazán tökéletesen tudott”, megbecsülte Móricz Zsigmond írását s megőrizte számunkra is.

Megőrizte Móricz fájdalmas esztendeinek hiteles emlékét, amiről leányának később így vall: „Ha visszagondolok arra az időre, mikor abban a korban voltam, amiben te most vagy, az én életem rendkívül szomorú volt. A szomorúság legnagyobb oka nem a szegénység volt, bár igen sokat kínlódtam... Írtam, írtam, de egyik írásom rosszabb volt a másiknál.”¹⁰ De ezen túl a móriczi műalkotás jellemzőjét is példázza, ahogy ugyanebben a levélben olvashatjuk: „igen későn volt, 28 éves korom után, mikor rájöttem, hogy *voltaképpen csak azt lehet leírni, ami fáj*. Ami megsebzí az embert s ami bosszú.”

Atlantis

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Kedves Barátaim!

szíves engedelmeikkel Atlantisról szeretnék mesélni, az elsüllyedt városról, mely úgy, ahogy volt, egy pillanat alatt eltűnt a tenger fenekén. Eltűnt pálmáival és palotáival és zordon szirtjeivel. Eltűnt hangyanyűgésével, előlegeivel, reménytelen tárcaközlési reményeivel; eltűnt 17 évvel ezelőtt, abban a pillanatban, ahogy felmondó leveletem megírtam Gajári Ödönhöz... A tiszteletpéldányt beszüntették, s azóta csak az emlékezet tündértávon villan fel Atlantis hatványú képe.

De most, az emberi kor alkonyán, engedtessek meg, hogy még egyszer az egész képet szintétikusan felépítsem, hogy annál tisztábban emlékezzek valakire, aki akkor s azóta és ma mindenkinél kedvesebb baráti szív számomra...

Nem múlt el nyomtalanul bennem az a hét év, amit Atlantis szigetén töltöttem. Fiatal asszonyokkal szokott megtörténni, hogy álmukban az iskolával vergődnek s a félelmes tanárnővel: „nem készültem, Karola néni kérem, mert a kisbabámat kellett megszoptatni”... Így riadok én fel számtalanszor, hogy: „hopp, már megint elkéstem a szerkesztőségből”... vagy: „jézusom, a színházi jegyet még mindig nem küldtem be...” (Tudniillik az a kis könyvecske, minden újságíróénak ez a boldog emléke, a színházi szabadjegy sokszor a zsemben maradt; egyszer el is utaztam vele s csak egy hét múlva hoztam haza. Hűj, Toma Szilárd, szegény, mit csinált... nagyon zúgott...)

Ilyen kvalitásokkal éltem hét évig egy társadalom kebelében.

Már a legelső alkalommal, az alakuló gyűlésre elkésve érkeztem az Olimpusra. Már le is

tárgyalták a lap beosztásának háromnegyedrészt, az én rovatomat, a Tudomány-Irodalom című népszerű rovatot is, — mikor a lóspornál késve beléptem. Igen nagy problémáról volt éppen szó, ma is emlékszem: „adjon-e lóverseny tippet a lap vagy ne?” Mindenki hozzászólt... Ott ült az asztalfőn Gajári Ödön, egy vastag szivar csomkjával: szép, ragyogó fekete szemei voltak, ökölnyi nagy szemek s valami állandó derű az arcán, holott mindig oly komolyan nézett, mintha párbaajra akarná kihívni az embereket. Mellette ült Mikszáth; kissé bizony elhízva s nagyon rekedten s legyintett: „már akármit csináltok, csak egy lap volt, az Országos Hírlap, olyan se nem vót, se nem lesz többet Magyarországon”. Ott volt kedvencem, Kozma Andor, hetykén, pedrett bajszsal, mint egy huszáróbest, szinte látszott a vállán a mente, mikor felesattant a hangja: „erkölcstelenség tippet adni, rontani a nemzetet!” Ott ült szemben vele Herceg (!) Ferenc, ferdén felemelt állal, mereven, előkelően, igen magas gallérral, minden mozdulatára külön vigyázva s végtelenül nem látva a jelenlevőket. Ott volt Kóbor Tamás, friss, barna szemekkel, kicsit túlzott cinizmussal: abban az időben ő volt a legnagyobb magyar író nekem, minden írását elolvastam, s nagyon hatott rám. Ott volt Kenedy Géza, tükörsima ragyogó koponyával, ép olyan volt, mint az írásai és ott volt egy aktív tüzértiszt megjelenésű fiatalos ember, a szerkesztő, Dr. Ágai Béla, élesen és fanyarul, energikusan és rarecsent valakire: „Na! ez a maga reszortja! szóljon hozzá maga is, Páris!”

Egy kis szökebajszú, gallérbahúzott nyakú, túlelegáns fiatal ember a cvikkerjéhez nyúlt, felemelte mind a két kezét s azt mondta: — Tippet? ... lehet adni és lehet nem adni.

Nagyon mély benyomást tett rám ez az első szerkesztőségi gyűlés. Olyan volt, amilyent csak vártam. Ez a lap akkor a legjobb és legszebb kezdés volt e téren. Részben elaggott, részben eldurvult s nivóban süllyedő lapok közt egy friss, energikus, liberális, világos, modern tipográfiájú s hangú újságot akartak indítani az urak s én mikor az első Százkoronást másnap mint fizetést felvettem, úgy tekintettem azt, mint egy nagy jövő belépőjegyét. (Mikor a kislányaimnak erről beszéltem tegnap, a kisebbik azt mondta: „Miért nem őrizted meg apukám, ezt a jegyet?”)

Hát bizony nem őriztem meg. Akkor Száz korona, az olyan összeg volt... milyen is... hogy arra meg lehetett házasodni...

Ha most visszagondolok: furcsa egy kaptár világ volt az.

A munkatársakat az első ülésen még nem ismertem, de a hét év alatt lassan mégis csak sikerült. Bár nem ment könnyen. Én egy epekorosan sápadt filozopter voltam a szemükben, aki elveket reggeliz s ábrándokat vacsorál, ők viszont kész emberek voltak, tele reális értékekkel s érzékekkel. Ők mindjárt első nap megnézték, mennyi hirdetés van a lapban, s más ilyen nekem érthetetlen tudományokat gyakoroltak. Mi is volt nekem a lap? s a rovatok? a fővárosi rovatvezető? Soha életében nem állott velem szóba. S a közgazdaság? Nem is vagyok képes visszaemlékezni, hogy kik csinálták akkor a közgazdaságot? olyan világok választottak el tőlük; külön földgömbön jártunk... Törvénytörési rovat? ... ez jó, ha valahol gyilkosságról és főtárgyalásról hallok egy testes, derűs bácsi jut mindig eszembe: valaki, aki hamar lerázza a referátát, aztán körültepe a szobában s a legkedvesebb anekdoták áradatát ömleszti... Külügy?... mindig egy igen előkelő, szakállas, cvikkeres cilinderes, igen jó szívarszagú úr rémlik fel előttem, aki cellatársam volt egyideig... Riport?... rögtön elterebélyesedik egy vastag, életeleven, habzsoló, robbanó legöregebb riporter s cirkuszi habitúé... Színház?... egy finom, frissen borotvált, mindig mosolygó, mindig szíveken győző cinikus francia márkí... Zene?... erre azonnal a redakció legfiatalabb, mosolygó gyermeke jut eszembe, egy igazi cochon de lait, aki kövér s rózsás és jókedvű és olyan jó muzsikát fog még írni, hogy csoda... vagy a másik muzsikás, örökké vörös szemhéjakkal, krisztinavárosi operettel s füléig szaladt cilinderrel és a napi tőzsdei számokkal... Kozmetika? a magasra dagadt kedves doktor, a kolozsvári kátrányszappan hű szerkesztőiüzenetelője... Politika?... erre mindig a versek után turkáló költőre kell gondolnom, aki maga a holt vizeken találta meg a magyar líra új s első hangjait, de a lapnál politikai rovatvezető. Sport: a jó Nagyapó, a fess Páris Pál. Milyen érthetetlen dolgok vannak az életben...!

(Uraim, bocsánat ez indiszkrécioért: de én boldog s büszke vagyok, hogy ebben a társaságban hét évig szenvedhettem. Én magam szenvedtem, mert sehol soha nem bírtam bekapcsolódni a közmunkába. Abszolút képtelen voltam rá. Sohase tudtam megtanulni, mi az az újság s mégkevésbé, mi az újságírás... S e miatt) [Törölve.]

Uraim, bocsánat ez indiszkrét tárgyalásért, semmi sértő szándék nincs benne, mert én nagyon örülök, hogy ez urak közt hét évet átszenvedhettem. Sajnos: szenvedtem, ezt nem tagadhatom, de tisztán csak én voltam az oka, mert még olyan antitalentum nem került redactióba, mint én. S e miatt bizony egy kicsit nagyon is, mint kívülálló ember szerepeltem végig. Egyetlen egyszer volt egy kis sikerem: leégett a turini levéltár s erről csináltam egy

interjút; a szerkesztő úr rögtön második díjjal tüntetett ki buzdításul, de sajnos, vége volt a karrieremnek... Soha többé nem égett le másik levéltár a kedvemért.

De viszont reám, az íróra kimondhatatlan haszonnal járt e redakciónak levegője. Addig örült könyvtárember voltam, aki világot nem akart az étellel találkozni: itt mégis kénytelen voltam sok éven keresztül jelen lenni egy fórumon, ahova percről percre befolytak az események legfrissebb hírei. A könyvember magas, filozófiai, sőt az életszempontokon felül lebegő szempontból néz mindent: az újságíró benne van az események forgatagában, anélkül, hogy ez őt érintené. Mintha bűvárharangban volna a népgyűlésen, ahol minden szenvedély forr, ő objectív és tiszta fejű marad. Nincs nevetségesebb, mint egy éljenző vagy abcugoló újságíró. A tömegpsychozis, amely mindenkit elragad, reá nem hat, sőt fokozottabb önuralomra inti: az újságíró a tükör, melyben meglátszik az élet csöndje és vihára, de ő csak tükör marad...

S itt amellettsé kitűnő újságírók voltak, az egy nagyon jó gárda volt, köztük finom filozófusok, akik ötödik evangéliumot írtak, kiváló költők, akik új hangokat hoztak, remek elbeszélők, akik bírták a magyar irodalom legmagasabb szintjét, eszes politikusok és nagyszerű stíliszták, akik vulpesi szimattal mindig poent lőttek...

Jaj, de annál messzebb voltak tőlem: azt a lelki nyomort és kétségbeesést, amelyben vergődtem! Nem is bírtam volna ki, ha még valaki nem lett volna, aki mindjárt a legelső napokban halk mosollyal és bölcse csendességgel reám figyelt, mellém biccent, reám nézett és azóta húsz éven át egyenlő meleg és áldozatos kitartással itt is van, velem úgy, mint oly sok mással, akiben jóságot és baráti érzésre vágyó gyöngeséget érzett.

Hányan vagyunk úgy, akiknek szerencséje volt a közelébe kerülni, hogy egy emberséges pillanat örömeért kinyitjuk a szívünket felé...

Szóval a lapnak egy munkatársáról van szó, egy magas, kétfelé lobbanó hajú s minden okos és jó dolog felé lobbanó lelkű emberről. Ez a munkatárs a legnagyobb regiszterrel bírt számomra: mert ő egyrészt értette a lapcsinálás számomra elérhetetlen mesteriségét, de másrészt oly kincsekkel bírt, amelyek nekem szintén elérhetetlen ábrándul hatottak. Tudott nyelveket, egy sereget, s nemcsak tudott — mert mit ér, ha valaki négy-öt nyelven mond együgyűséget s olvas cselédregényt, — ő mindazon nyelveken bölcse volt. Ismerte az illető nyelv irodalmát s áttekintése volt az egész közép-európai irodalom fejlődéséről s csúcspontjairól s jelen törekvéseiről... Mennyit tanultam tőle s oly rengetegen, akik valaha vele voltak... Utazott: de nem az osteriákon és vasúti menetrendek keresztül vezetett el útjaira: nem arról beszélt, hogy „Bolognában nagyszerűen ettem egy kis zugban”, hanem egy műtörténész biztos, szakavatott, szerény s egyszerű tudásával kinyitotta Európa múzeumait s műkincseit... Aki sokat tud, az érzi, még mennyit tudhatna! S ez a munkatárs azt mímelte polihistor tudományával, hogy semmit se tud.

Pedig valamit aztán igazán tökéletesen tudott: embereket megbecsülni. Emberi érték előtt meghódolni, azt elismerni és segítségére lenni. Humanista volt a szó mindenműlégszebb értelmei szerint. Nem tudom, a humanista tudományok tették-e oly őszinte *Homo*-vá, vagy mert ez volt: azért volt képes megérteni az emberi lélek mindennemű tiszta művészi megnyilatkozását. Itt volt a közvetlen közelemben egy nemes emberi lélek, amelynek minden ereje a szép felé volt fordítva. *A szép a jó*, ez a nagyszerű görög eredetű jelige lehetett beírva ítéletének alaptörvényeként. Mert íme, még a fals és ferde lelkeknek is tökéletes expiálást nyert minden, ami szépséget rejtett...

(Úgy gondolom, ha joga van akárkinek, hogy vallomást tegyen valakiről, akiben úgy látja, egyetlen emberi érték túlnő a normális lehetőségeken: a művészi vagy írói vagy bármely produktív erő magasan felé nőtt a tömegnek: akkor szabadnak kell lenni, arról is vallomást tenni, ha láttatik általunk egy ember, aki lelkének harmóniájában s szívének intenzív odaadásában tud segítségül jönni béna és tudásra váró lelkek serege felé. És én hitet teszek, hogy itt van egy szerény és jó ember, aki életének erőit névtelen) [Törölve.]

Úgy gondolom, ha joga van akárkinek, hogy vallomást tegyen valakiről, akiben úgy látja, valami emberi érték felé nőtt az átlagnak: akkor szabadnak kell lenni arról is vallomást tenni, ha láttatik egy Ember, aki lelkének harmóniájában s szívének intenzív jóságában emberek seregének tud segítségére lenni. Mert ha Elek Artúr feláldozta nevét s egyetlen pompázatos *Alarcosmenet* után évtizedeken át névtelen sorokban öntötte, árasztotta szét a lelkében felgyűlt kincseket: annak bizonyára meg van az istenrendelte oka. De azzal nem lett kisebb az ő becsé. Mert ha a Fárosz áldott, aki a zajló tengeren mutatja az utat a vergődő hajósoknak: áldott minden gyertyaszál, mely önmagát emésztve át világosságot az éjszakában a vergődő lelkeknek.

Barátaim, Hölgyeim s Uraim, azzal kezdtem, hogy Atlantisról fogok emlékezni, az el-

süllyedt szigetről: íme minden percünk Atlantissá válik, hátunk mögött zúgnak, úznak bennünket a múlt kergető hullámai. Csak az Emlékezet bűvára hozza vissza a lefeneklett perceket . . . Mindent elborít a tenger, csak a Gondolat, az Érzés és a Cselekedet monumentumai állanak ki még egy ideig. Elfeled az ember mindent, de a szívdobbanások visszahozzák a jó perceket.

És én emlékszem mindenre, amiért hálás lehetek.

Kedves Artúr, ma ötven éves vagy: félszázadéves. De ha rád nézek, csodálkozom, hogy ugyanolyannak látlak, mint most 22 éve. Mert akkor sem láttalak fiatalabbnak félszázadnál s ma sem látlak öregebbnek 28 évesnél . . . Nem kívánok neked még egy félszázadot, csak azt kívánom, amit minden embertársamnak: mindenki addig éljen, míg meg tudja őrizni teljes épségben a kincset, melyet lelkében hord: elméjét, kedélyét s jószágát.

De addig éltesen is isten.

(Lent ceruzával, Elek Artúr írásával:)

Móricz Zsigmond

1876

50

1926

Jegyzetek

1. *Móricz Zsigmond* — *Fenyő Miksához*. = *Kelet Népe*. 1941. okt. 15. Ld. *F. Csanak Dóra: Móricz Zsigmond levelei*. Bp. 1963. II. 433. l.
2. *Móricz Miklós: Móricz Zsigmond az újságírásról, újságírókról*. = *Irod. tört. Közl.* 1955. 366—375. l.
3. *Németh László: Kiadatlan tanulmányok*. Bp. 1968. I. k. 723. l.
4. *Móricz Zsigmond — Magoss Olgához*. Bp. 1936. okt. 8. *F. Csanak Dóra i. m.* II. k. 221. l.
5. *Móricz Miklós*, i. h. 367. l.
6. *Uo.* 368. l.
7. OSZK Kézirattár *Fol. Hung.* 2994. 90—94. f.
8. *F. Csanak Dóra: i. m.* I. k. 97. l.
9. *Móricz Zsigmond — Magoss Olgához*. Bp. 1926. febr. 27. (A levél utóirata febr. 28-ról.) *F. Csanak Dóra i. m.* I. k. 238. l.
10. *Móricz Zsigmond — Móricz Virághoz*. [1930.] *F. Csanak Dóra i. m.* II. k. 5—6. l.

La ruche étrange (Des mémoires de Zsigmond Móricz)

M. PAPP

C'est de la lègue littéraire, soigneusement rangée et conservée d'Arthur Elek que les collections de manuscrits de la Bibliothèque Nationale Széchényi avaient pu s'enrichir d'une pièce précieuse, l'autographe du grand romancier Zsigmond Móricz, conçu pour être prononcé comme allocution solennelle à la fête du 50e anniversaire (1926) de l'auteur Elek. Cependant, au banquet, le discours n'a pas été prononcé. Nous en ignorons la cause.

Ces lignes jusqu'ici inconnues et inédites de Zsigmond Móricz avaient été conçues dans le but d'interpréter les sentiments chaleureux de l'auteur à son ancien ami fidèle mais, en invoquant les jours de la jeunesse commune, elles présentent aussi des reminiscences — des mémoires sans pareil — aux années passées ensemble (1902—1909) à la rédaction du journal *Az Újság*. De cette période de la vie de Móricz, nous ne possédions jusqu'ici qu'un petit cahier simple écrit à la main et daté de 1905 et nous dévoilant les peines que le jeune journaliste débutant avait dû subir dans cette „ruche étrange” qu'était le bureau de la rédaction. Le récit que nous avons sous les yeux, présente par contre le talent du génie, à l'âge mûr, les sept ans passés dans la rédaction entre mille inconvénients avec le cœur lourd. — Le titre *Atlantis* n'est pas dû au hasard, il reflète heureusement sous ce nom symbolique les reminiscences de l'auteur aux ans submergés dans le flot du temps où sont aussi disparues les lumières étranges de cette jeunesse douloureuse, les difficultés impossible à surmonter, et la sensation humiliante de l'insuccès.

Les reminiscences de Móricz sont suivies dans le manuscrit du portrait d'Arthur Elek, tracé avec des couleurs vives et nuancées, dont le texte intégral est publié dans l'article.